

Apám régi medrekről mesél

(Regényrészlet)

A forrongó időszak, melyben felcseperedtem, példátlan változásokat hozott hazánkban. Felsorolni is nehéz a megújulás ezernyi formáját, mely a modern kor előszobája volt. Az Európa-szerte országról országra burjánzó elszakadási kísérleteket szülővárosomban is kitörő lelkesedéssel köszöntötték. Az arcokon azonban az öröm mellett nemsokára a kétely csírái is előbújtak.

Apám nagy tisztelője volt Kossuthnak és Széchenyinek, vitájukról a napilapokból értesült. A nagyhírű gróf legkiérleltebb írása, a Stádium a születésem előtt négy évvel jelent meg, később, egri tartózkodásom alatt magam is elolvastam. Öregem előremutató írásként beszélt róla, a lényegét összesűrítő tizenkét törvényből azonban a nyolcadikat súlyosan kritizálta. Széchenyi itt ekképp írt: „A céheket, hatósági árszabást, egyedárusítási jogokat, azaz a szabadverseny akadályait meg kell szüntetni.”

Sokszor hallottam, mikor étkezőnkben más szakma mesterei is félelmüknek adtak hangot. Jöttek takácsok, molnárok, vízimolnárok, csizmadiák, szabók, vargák, szűcsök, megannyi céhbeli ember, hogy kikérjék Herczog Antal véleményét. Sok probléma volt a kontárokkal, céhen kívüliekkal, mi esetünkben leginkább a halárusítást illetően.

Az idő előrehaladtával azonban a nemzetiségek közti különbségek kerültek előtérbe. Intő leckét kaptunk abból, milyen rombolásra képes a politika a korábban békében élő népek között.

Tizenegy esztendősen már nyitogattam a szemem a világra, de a legtöbb történet ellopott beszélgetésekből és az arcokra kiülő érzelmekből tudtam következtetni. Örvendezés, felháborodás, megbékélés, kétségbeesés, beletörődő lemondás, újbóli lelkesedés mind-mind ott bujkált a szemek és a szájak körüli zugokban. Apám nem engedte, hogy napilapokat olvassak, de mit is érthettem volna belőlük én, oktondi halászivadék. És mit értettek az egyszerűbb céhtagok, kik az olvasás-betűvetés tudományát sem bírták?

– Mondd meg, Anti, örüljünk, vagy ne örüljünk? – tették fel apámnak a kérdést. – Mehetünk idén halászni, vagy maradunk otthon?

OSZTROGONÁCZ MIKLÓS (1977) költő, író. Legutóbbi kötete: *Véres látóhatár* (Gold Book, 2024).

– Egyelőre várunk – jött a válasz. – Dolgozni azonban köll!

A hangok 1848 elején bizakodók lettek. Január közepén az itáliai Palermóban felkelés tört ki, melyről a polgárok úgy vélekedtek, nem fog megállni a Habsburg Birodalom határvidékén. Az igazi áttörést azonban a párizsi forradalom hozta meg. Bajánál zajlott a Duna, és jégtablák ropogásától volt hangos a környék, mikor a hírek elérték a várost.

– Nemsokára puskák fognak „ropogni” – közölte apám és pipájának hamuját a kályhába szórta. – A franciák elűzték a „polgárkirályt”, és kikiáltották a köztársaságot.

– Félek, Anton – horgadt le anyám feje.

– Az ország sosem került ilyen közel a függetlenséghez, kicsim – jött a csitító szó. – Még a nagy Rákóczi fejedelem idején sem.

Fölöttébb nyugtalanító szavak voltak ezek egy asszonyi fülnek. A női lelket az odaadó szeretet, családi békeség, a tűzhelye melege, és kert szépsége inkább vonzotta, mint a nemzeti függetlenedés, a Habsburgoktól való végleges elszakadás, önálló berendezkedés, és hasonló fennkölt fogalmak napi szintű felöblögetése. Ezekben a férfiaknak való eszmékben ők csak fegyveres konfliktusokat, elholt szerelmeket, árván maradt gyermekeket, hadirokekantakat és talajt vesztett özvegyeket láttak.

Jó okkal...

Európa azonban kevésbé figyelt oda az asszonyi lélekre. Bécs, Pest-Buda, Berlin, Milánó, Prága s még Bukarest felkelői is tudára adták a hatalom addigi birtokosainak, hogy elégük van a számukra avított politikai berendezkedésből. Kossuth gyűjtőbeszéde célba talált, a császárvárosban felkelés robbant ki, mire a körmönfont Metternich Kelemen lemondott, és futásnak eredt, az uralkodó pedig alkotmányt ígért Ausztria népének.

Két napra rá Pest-Budán is kitört a forradalom.

Baján a nemzeti eszmék nem voltak idegenek. A magyarosodás már a század elején gyors ütemben folyt, sok hazai várost megelőztünk e téren. A gazdasági jegyzőkönyveket Ország Mátyás előterjesztése nyomán huszonkettő november óta anyanyelven vezették. Sok magyar család költözött be, és a helybeli nemzetiségek is elmagyarosodtak. Az 1827-ben alapított Nemzeti Társaskörnek egyetlen halászemberként apám is tagja volt, igaz a munka végett csak ritkán vett részt a beszélgetéseken, vitákon. A helybéli polgárság itt ismerkedett meg a Széchenyi-féle reformeszmékkel, valamint külföldi lapokat is olvashatott. Atyám miután visszatért a dunai tanyáról, időt nem spórolva, minden újságot átböngészett.

Huszonkilencben a város bátor lépést tett: a tanács megszavazta, hogy az utcák magyar nyelvű feliratokat kapjanak. Az idő múlását az éjjeli őrök ezidáig szerb nyelven hirdették, most áttértek magyarra. Bartó Mátyás plébános indítványozta a hazai nyelvű oktatást, melyet a városi tanács elfogadott. Ezért törénthetett, hogy én már anyanyelvemen tanultam.

Mindezt igen komolyan vette a megyei tisztikar is.

Gyermekkorom szépségben telt, ám ahogy telt az idő, apám felfedte előlem, milyen is volt akkoriban a közhangulat. Válságtünetről beszélt, s hogy Baja társadalma fesleni kezdett, akár a dohos kárpit. A nemesek életszínvonala csökkent, anyagi helyzetük túlzott aggodásba sodorta őket. A bajai uradalom helyzete is örök bizonytalanságra adott okot. A Grassalkovichok utolsó ivadéka, III. Antal örökös nélkül halt meg 1841-ben, eztán a Horváth, Viczay, Zichi-Ferraris családok kezébe került. Hol ez, hol az birtokolta, s ez az áldatlan állapot egészen 1862-ig fennmaradt, mikor is Zichy-Ferraris Bódogtól a város nem kevesebb, mint hétszázhuszonkétezer forintért megváltotta.

A nemesi vármegye feudális terhei már-már elviselhetetlenné váltak, főleg a közmunkák terén.

Ilyen áldatlan állapotban találta Baja kiváltságos mezővárosát a negyvennyolcas márciusi forradalom.

Az ifjúkor a legtöbb eseményre jótékony leplet takar, amit aztán a nagybetűs élet egy szép napon leránt, és a cseperedő fiatal egy akkora társadalmi és politikai pofont kap, hogy nem győzi kapdosni a fejét. De ekkor tizenegy évesen még a forradalom, mint fogalom sem tudott bennem különösebben mély nyomott hagyni. Pajtásaimmal épp a Pandur-szigeten csatangoltunk, mikor tizenhatodikán megérkezett a pest-budai felkelés híre. A szájakon számunkra ismeretlen emberek nevei tűntek fel: Petőfi, Táncsics, Irinyi, Vasvári, Degré, Jókai...

A forradalom vérmentes győzelemmel zárult.

A város kitörő örömmel fogadta a hírt és köszöntötte a kinevezendő magyar kormányt. Hogy a hadügyminiszter a bajai származású Mészáros Lázár lett, külön büszkeségre adott okot.

Egyik maradandó élményem, mikor a pesti események előtt tisztelve egész Baját kivilágították. Mintha a márciusi égbolt csillagai szálltak volna le a földre, hogy felmelegítsék a szíveket.

A Batthyány-kormányban azonban már működésének kezdetén súlyos gondjai akadtak, és ez leginkább a nemzetiségi kérdésekben volt tetten érhető.

Pesten július negyedikén ült össze az első népképviselői országgyűlés, ahová Baja városának is képviselőt kellett küldenie. Szemere Bertalan belügyminiszter által ellenjegyzett választási utasítások értelmében kidoboltatott, hogy a szavazók összeírását nyilvánosan, a közpiacon, vagyis a mi esetünkben a Fő tér közepére kiállított bódében végezzék, emellett egy központi választmányt is szervezni kellett a választás lehetőleg békés levezetésére. A Bácskába kiküldött királyi biztos, Csernovits Péter Bajára érve a rend fenntartására bizottmányt nevezett ki. Ekkor már az arcokon az ellenségeskedés félreérthetetlen jelei tűntek fel. Ez leginkább a szerbek délvidéki mozgolódásának volt köszönhető, akik a horvátokhoz hasonlóan önálló nemzetként történő elismerést indítványoztak. Az újvidéki és a pesti gyűlések küldöttei Pozsonyban egyenesen Kossuthoz folyamodtak, ahol elutasításba ütköztek. Nemsokára már az önálló Szerb Vajdaság létrehozását követelték, és a májusi nemzeti gyűlésükön fegyverbe hívták a szerb lakosságot. A bajai rác polgárság néhány személyes bántalmazástól

eltekinthető tömegesen ugyan nem fordult a magyarokkal szembe, azonban a törés megtörtént, és a szabadságharc egész ideje alatt a városon súlyos nyugtalanság ült.

Nehéz idők voltak, melyekre nem szívesen emlékszem vissza. Az elszakadási kísérlet sikere beletorkolt egy szabadságharcba, melyet a sok büszkeségre adó siker mellett végül levertek.

Eszembe jut a nap, amikor apám bejelentette, hogy Baja városa Kossuthnak felajánlotta kilenc harangját ágyúöntésre, s melyeket végül negyvenkilenc októberében a III. császári hadsereg parancsnokságától kellett visszaigényelni. Kalandos utat jártak be, és csak a véletlenül múlt, hogy végül mégsem lett belőlük ágyú.

A város szinte az utolsó pillanatig lojális volt a nemzeti kormányhoz, 1849 januárjában azonban a talaj Dél-Magyarországon forróvá vált. A legfőbb hadszíntér a Közép-Tisza vidékére tolódott, ezért kivonták a környékről a katonaságot. A fogyó levegőben a bajai társadalom, ha lehet még osztottabbá vált, Bács megye káoszba fulladt. Nyitva állt a kapu a szerb csűrhe előtt, akik felfelé vonulásukkor állatokként pusztítottak. A német lakosságból sokan melléjük álltak, és kegyetlen gyilkolásba kezdtek. Apám és a halászcéh sváb tagjai hűek maradtak a magyar kormányhoz, amit később nem egyszer a szemükre vetettek.

A gyermekkorom az udvarunk hátsó részében található épületben ért véget. Ez az istállóból átalakított kamra volt öregem kedvenc tartózkodási helye, gyakran elvonult ide, mikor egyedüllétre vágyott. Pipára gyújtott, lejegyezte gondolatait, a céh ügyes-bajos dolgaival bíbelődött, újságot olvasott, hálót kötött, vagy épp bicskájával fabrikált. A falon halászkészletek száradtak, az öntöttvas kályha mellett széles nyárfaasztal terpeszkedett, melyen most egy hosszúkás faláda hevert. Bátyámmal megszeppenve figyeltük, ahogy apám leveszi a fedellet, és a szalma közül egy olajos rongyot szed elő. Levegőt is elfelejtettünk venni, mikor a szövet alól egy puská és három pisztoly került elő.

Nem akármilyen hétköznapi kacatok voltak.

A kormány harcieszköz hiányra hivatkozva bekérte a városi polgárok fegyvereit. Ócska pisztolyok és puskák kerültek elő, javuk szekrények, ládák mélyén porosodott. Azonban a honvédtoborzás után, 1848 végére országosan hatvanhét zászlóaljat szerveztek meg, s ehhez hozzájött hat huszárezred felállítás is. Nem volt mese, e csapatokat már komoly harcieszközökkel kellett ellátni.

Magyarországon a szabadságharc előtt nem létezett fegyvergyártás. Batthyány áprilisban tárgyalásokat folytatott a Pesti Gép- és Vasöntőgyári Társasággal és végül egyezsége jutottak. A kormány kamatmentes kölcsön fejében megrendelt százezer szuronyos puskát. A gyárat novemberben Kossuth államosította. Ekkorra már nem kevesebb, mint napi ötszáz fegyvert állítottak elő. Rajta kívül nagyjából húsz üzem foglalkozott alkatrészgyártással és összeszereléssel. Külföldi források is akadtak. Sztankó Soma főhadnagy több mint húszezer korszerű puskát vásárolt és küldött haza negyvennyolc őszén.

Mészáros Lázárnak köszönheti Baja a nemzetőrség felfegyverzését. A hadügyminiszter és képviselő nem feledkezett meg szülővárosáról, négyszáz szuronyos puskát küldött. A gyutacsos muskéták korszerűek voltak, nem voltak kitéve az időjárás viszontagságainak.

Hogy apám hogyan tett szert egyre, soha nem tudtam meg. Gyanítom, hogy kiterjedt kapcsolatai révén.

– Vészterhes időkét élünk – kezdte, és leültetett minket az asztalhoz, magával szemben. A fal mellett hasogatott tűzifák sorakoztak. Felkapott egy vékonyabb gallyat, kinyitotta a kályha ajtaját, beletartotta, s miután tüzet fogott, meggyújtotta pipáját. – A két pisztolyt nektek szántam – pöfögte. – Noha lovasági fegyverek, ahhoz hogy elsüsd, nem kell se nyereg, se ló, de még egy hitvány számár sem. – Tréfáján ő maga sem mosolygott, mi kushadtunk, meg sem mertünk nyikkanni. Komorságunkat látván, felsóhajtott: – Reméljük, nem kerül rá sor. A dologról mélyen hallgattok. Ha valamelyiktek elcsicssergi, bajt von a fejre. A mai napig kétes, hogy meg tudjuk-e verni a császáriakat, és a garázda szerbeket. Ha veszítünk, minden egyes fegyvert összegyűjt az ellenség, és jaj annak, aki nem szolgáltatja be. Ha így történik, nem áll szándékomban tudtukra adni, hogy mi van nálam. De egyelőre még bizakodjunk a győzelemben. Most pedig kimegyünk a Duna mellékre. Ott fogom megtanítani, hogyan használjátok.

Istennek hála, a szabadságharc idején egyszer sem kellett elsütni, pedig kiutott Bajának a nehézségből.

Február elején a várost menekülők lepték el.

Apám öklével az asztalra csapott és cifrát káromkodott, mikor Drágics György császári őrnagy a hónap végén elfoglalta Zombort. A védekezésben bajai nemzetőrök is részt vettek, mindhiába. Aztán jöhetett Felső-Bácska hódoltatása. Mondanom sem kell, Drágics nem válogatott az eszközökben, aki nem engedelmeskedett, kötélvégre került.

Baját Petricsevics Horváth császári és királyi őrnagy szállta meg. Anyám, nővéremmel karöltve reszketett, apám megtiltotta, hogy a házból kidugjuk az orrunkat. Petricsevics súlyos hadisarcot vetett ki a városra, lélekrohasztó terhet, melyet csak nagy nehézségek árán sikerült kiperkálni.

Közben a táj tavaszba öltözött, a halászat megkezdődött. Apám épp a hálót húzta, amikor megjött a hír, hogy Bácska ismét felszabadult. Gyorsan a városba sietett, és együtt örült a tömeggel. A vigalom a tetőfokára hágott, amikor Budavárat a magyarok májusban bevették. Ki gondolta volna akkor, hogy e dicsőség a szabadságharc utolsó öröme okot adó haditette lesz. A tanács a következő vasárnapra nemzeti ünnepet rendelt el, a legvégsőt a csatározások időszakában. A házak oromzatán – köztük a miénken is – nemzeti lobogót csattogtatott a májusi szél. Misét szerveztek a Fő térre, melyen a halászcéh tagjai is teljes számban megjelentek. De a legszebb mégis csak a nemzetőrség és az itt állomásozó zászlóaljak tisztelgése volt, s hogy este másodjára is kivilágították Baját. Hordókat vertek csapra, a tér zenésztől volt hangos. Megszólalt hegedű, síp, tambura.

Apám igen jól bírta a bort, de ezen az éjjelen dülöngélve, nótásan érkezett haza. Ha tudta volna, hogy a medve bőrére iszik, akkor sem hagyta volna ki az ünneplést.

Pedig így történt.

A város a medve bőrére ivott.

Június közepén Baja háborús helyszínné vált. Hadikórház létesült, ahol nagyon sanyarú körülmények között ápolták a sorra érkező sebesültek. Amputáltak, csonkoltak, sebeket kötöztek, s mindezt gyógyszerek híján. A sérülteket pálinkával és borral itatták, hogy fájdalmaikat valamennyire enyhítsék. Mind az orvosokat, mind az ápolókat a puszta hazaszeretet vezérelte, fizetést ugyanis nem kaptak.

A halászcéh tagjai közül Kukity Gábort és Szeif Ferencet „katonának állván” bejegyzéssel apámék szegődtették és egyben szabadították. Hogy Feri sorsa mi lett, sose tudtuk meg, minden bizonnyal elesett. Kukity azonban hazatért és húsz év múlva mesterré vált.

A pénztárkönyvben később kikerestem ezt az időszakot, és elszoruló szívvel olvastam a sorokat: *„Pesten Szabadság téren emelendő emlékre adatott 12,30”. 1848. május 7.* Az emlékmű sosem épült meg, az események ugyanis túl gyorsan pörögtek fel és váltak végzetessé.

És végül az elátkozott július 30-i napon, mikor a kánikula a tetőfokára hágott, Althan őrnagy és verejtéktől bűzlő katonái megszállták a várost.

Haynau főparancsnok gyűlöletes kiáltványa Baja utcáit is elárasztották, egy nehéz korszak árnyát vetve a városra és hazánkra.